

Spółeczna percepcja dystansu i tolerancji

STRESZCZENIE

CEL NAUKOWY: Celem artykułu jest ukazanie zależności pomiędzy konstruktami dystansu i tolerancji.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Głównym problemem jest ustalenie hierarchii cech charakteryzujących postawy tolerancyjności i dystansowania się oraz określenie ich wewnętrznych struktur. Metoda badawcza: sondaż diagnostyczny, w skład którego weszła autorska Skala Tolerancyjności i Dystansowania (STD) oraz ankieta.

PROCES WYWODU: Przedstawiono różnorodność definicyjną pojęć dystansu i tolerancji, a następnie wykazano ich wzajemne powiązania. W następnej części zaprezentowano metodę ich pomiaru, a także otrzymane wyniki badań i związki pomiędzy dystansem i tolerancją. W podsumowaniu wskazano na istotę i potrzebę dalszej eksploracji tych konstruktów, jak również ich znaczenie dla pedagogiki.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: W toku prowadzonych analiz porangowano cechy tolerancyjności i dystansowania się u badanych osób. Następnie przetransformowano dane rangowe na wyniki standaryzowane i przeprowadzono analizę czynnikową metodą głównych składowych, wyodrębniając czynniki dystansowania się i tolerancyjności. Analizą skupień metodą k-średnich ustalono profile dystansowania się badanych osób, a w dalszej kolejności za pomocą metody regresji wielokrotnej krokowej ustalono zależności pomiędzy typami deklarowanych postaw dystansowania się i tolerancyjności.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Otrzymane wyniki badań wskazują na specyficzne konfiguracje pojęć charakteryzujących postawy tolerancyjności i dystansowania się. Zarówno tolerancyjność, jak i dystansowanie się może się pojawiać w pozytywnym i negatywnym kontekście sytuacyjnym, gdzie ich społeczna percepcja bywa najczęściej uproszczona, jednowymiarowa i stereotypowa, ale one same przekładają się w świadomości społecznej na codzienność funkcjonowania ludzkiego, w tym relacje między nimi. Dlatego też nie należy ich rozpatrywać w izolacji od siebie. Ze względu na potrzebę kształcenia dzieci w duchu tolerancyjności trzeba pogłębić eksplorację zjawiska i jego zmiennych.

→ **SŁOWA KLUCZOWE:** **SPOŁECZNA PERCEPCJA, DYSTANS, TOLERANCJA**

Sugerowane cytowanie: Kirenko, J. i Olejnik, U. (2020). Społeczna percepcja dystansu i tolerancji. *Horyzonty Wychowania*, 19(50), 131-147. DOI: 10.35765/hw.1842.

ABSTRACT

The Perception of Distance and Tolerance in Society

RESEARCH OBJECTIVE: The article aims to present the relationship between the notions of distance and tolerance.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The main concern of the article is to classify the features that characterize the attitudes of tolerance and distance, and to determine their inner structures. Research method: diagnostical survey including the original tolerance and distance scale (STD) and the questionnaire.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The notions of distance and tolerance were compared and contrasted based on the number of various definitions. Afterwards, the method of measuring those two attitudes was presented. Then, the research findings and the relationship between distance and tolerance were described. The concluding part highlighted the essence of those attitudes and the need for further research on them, as well as their role in the pedagogy studies.

RESEARCH RESULTS: The conducted analyses led to creating the ranking of the features of tolerance and distance of the examined individuals. The rank data was then transformed into the standardized results and the factor analysis using the principal components method was performed, isolating the factors of distance and tolerance. Cluster analysis using the k-means method determined the distance profiles of the examined people, and then the relationships between the types of declared distance and tolerance attitudes were specified with the help of the multi-step regression method.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The research findings indicate the specific configurations of the notions characterizing the attitudes of tolerance and distance. Both of them may be observed in the positive and negative situational context, where their social perception is usually simplified, one-dimensional and stereotypical, but they translate into social awareness into human functioning in everyday life, including the relationships between them. Consequently, they should not be analysed separately. Regarding the need for education of children in the atmosphere of tolerance, the research on this phenomenon should be further developed.

→ **KEYWORDS:** **SOCIAL PERCEPTION, DISTANCE, TOLERANCE**

Wprowadzenie

Łacińskie *tolerantia* oznacza „cierpliwość”, „wytrwałość”, według *Słownika języka polskiego* to: „rozumienie, akceptacja cudzych poglądów i działań odmiennych od własnych” (2011, s. 296), a według *Powszechnej encyklopedii filozofii* to (2008): „niedyskryminowanie z powodów odmiennych od własnych lub powszechnych poglądów społecznych, postaw czy ocen w sferach takich jak: narodowość, orientacja seksualna, religia czy rasa”. W socjologicznym zaś ujęciu, tutaj za K. Krzysztofskiem (2010), tolerancja jest uznawaniem prawa innych osób do posiadania własnych poglądów, gustów itp., które są odmienne od

poglądów osoby oceniającej. Można zatem, zdaniem autora, mówić o tolerancji intelektualnej, wyrażanej poprzez szacunek do cudzych poglądów i dopuszczanie do możliwości ich przedstawiania; moralnej, kiedy równoprawne są różne style życia, postawy, obyczaje i zwyczaje, pod warunkiem jednak zachowania elementarnych norm moralnych; a także tolerancji religijnej, dzięki której każda osoba ma prawo do wyboru wierzeń i praktyk religijnych. Szczególnie ważne są tutaj uwarunkowania kulturowe i historyczne danego państwa czy społeczności.

Tolerancja postrzegana jest często w kategoriach akceptacji, czyli pozytywnej, humanistycznej postawy, w której odmienność innych traktowana jest równoważnie do własnej odmienności. Według K. Krzysztozka to przede wszystkim znoszenie, dopuszczanie czy przyzwalanie na coś. Jednak taki sposób rozumienia pojęcia jest zdaniem niektórych badaczy wielce problematyczny, z uwagi na fakt, że zdecydowanie lepiej jest być akceptowanym niż zaledwie tolerowanym (Ambrosewicz-Jacobs, 2004).

M. Gołaszewska (2000) mówi tutaj o dwóch rodzajach tolerancji: powierzchownej, dotyczącej zewnętrznych struktur osobowości, mającej charakter wybiórczy, tj. obejmującej tylko niektóre zjawiska; oraz głębokiej, zachodzącej raczej rzadko i przejawiającej się w całkowitej wyrozumiałości dla każdego typu inności, poczynając od przekonań, poprzez emocję, a kończąc na sferze podświadomości. Stąd wielu badaczy opowiada się za rozumieniem i definiowaniem tolerancji w kategoriach postawy, czyli zgody, a nawet akceptacji na odmienność myśli, opinii czy wiary, u podstaw której leży gotowość do podjęcia dialogu: „gotowość jednostek do zaakceptowania prawa każdego człowieka do bycia innym” (Ambrosewicz-Jacobs, 2004, s. 22). W większości są oni zgodni co do tego, że człowieka tolerancyjnego określają takie atrybuty, jak: spokój, cierpliwość, otwartość, elastyczność, odwaga i empatia. Zespół owych cech sprzyja odbieraniu otaczającej różnorodności i odmienności w kategoriach szansy czy ubogacenia, a nie bariery i zagrożenia (Glombik, 2013; Olejnik, 2018).

Bez względu jednak na trudności definicyjne i klasyfikacyjne terminu bezsprzeczny jest fakt, że nie ma tolerancji bez wzajemnego szacunku (McKinnon, 2006) oraz że efektywna tolerancja jest obustronna, o czym ludzie niestety zdają się zapominać (Chlewiński, 2000; Kołakowski, 2003; Ambrosewicz-Jacobs, 2004). Tolerancja powinna bowiem, pomimo nazywania jej niekiedy „merytorycznym sercem liberalizmu” (za: Cohen 2014), leżeć u podstaw porządkowania różnorodności naszych społeczeństw, łagodzić obyczaje i zwiększać poczucie bezpieczeństwa poprzez zbliżenie ludzi do siebie i wyhamowywanie zachowań antagonistycznych czy agresywnych (Gołaszewska, 2000; Ambrosewicz-Jacobs, 2004).

Tak zatem jak godna podziwu jest tolerancja w swoich założeniach, pożądana i szlachetna, tak jednocześnie jest bardzo problematyczna, zwłaszcza w obszarze granic ją zakreślających, co stosownie zauważył L. Kołakowski (2003): „Powiadamy nieraz, że wolno karać za czyny, nie za opinie. Kłopot w tym, że granica między nimi nie jest wyraźna” (s. 25). Granice bowiem, zależnie od wyznania, filozofii, światopoglądu, kultury czy historii, są zawsze płynne, aprioryczne, a także arbitralne, stąd przez ich dowolność tolerancja nie może stanowić naczelnej zasady postępowania, ponieważ zbyt łatwo

mogłaby się stać narzędziem manipulacji i dyskryminacji w stosunku do nieuznawanych zachowań, postaw czy opinii innych osób (Maryniarczyk, 2008), nawet pomimo poglądów wskazujących na krzywdę drugiego człowieka, w tym: odczucie presji fizycznej, niemożliwość dialogu, perswazję słowną i złamanie podstawowych praw człowieka i jego własności (Warnock, za: Borowiak i Szarota, 2004).

Tolerancja nie zawsze jest również postrzegana jako wartość, częściej jako słabość, o czym mówi R. Legutko (1993), twierdząc, że jest ona kategorią drugiego, a nawet trzeciego rzędu, ponieważ sama jako wartość nie występuje i żadnych zasad nie określa, a ma sens wyłącznie w odniesieniu do powszechnie przyjętego ładu moralnego lub politycznego. Dlatego też, zdaniem badacza, problem tolerancji nie wiąże się tylko z jej trudnościami definicyjnymi, lecz ze „spłaszczeniem” takich pojęć, jak: wyrozumiałość, otwartość, pojednawczość, pobłażliwość, życzliwość, dobre wychowanie itd., które nie tylko się różnią znaczeniem, ale i motywacją ludzi do ich podejmowania. Odnoszą się one także do całkowicie różnych czynów i zachowań, stąd próba sprowadzenia ich do wspólnego mianownika tolerancji nie jest właściwa.

Natomiast pojęcie dystansu, łacińskie *distantia*, oznacza „odstęp”. W kontekście funkcjonowania człowieka pojawia się najczęściej w psychologii i socjologii, a od niedawna także w pedagogice. Dystans psychologiczny to subiektywnie oceniana odległość pomiędzy reprezentacją własnej osoby a poznawczo-emocjonalnymi reprezentacjami innych ludzi i rzeczy (Lieberman, Trope i Stephan, 2007). Im mniejszy dystans psychologiczny pomiędzy obiektami, tym większe zaangażowanie emocjonalne, i odwrotnie – większy dystans, świadczący o mniejszym zaangażowaniu. W tym znaczeniu jest on jednym z mechanizmów kontroli otaczającej rzeczywistości. W socjologicznym natomiast kontekście najbardziej znany jest z koncepcji E.T. Halla, który wyróżnił jego cztery rodzaje: intymny, intelektualny, społeczny i publiczny. Z kolei według E.S. Bogardus’a dystans społeczny jest stopniem sympatii, zbliżenia-unikania i niechęci w kontakcie z jednostką lub grupami społecznymi. Opracowana przez niego skala zapoczątkowała badania nad dystansem społecznym i jest ona nadal najczęściej wykorzystywanym narzędziem do badania tego zjawiska.

Według J. Saka (2002) dystans jest naturalną reakcją jednostki na „inność”, wynikającą najczęściej z niewiedzy i nierozumienia napotkanej różnorodności, powiązaną z odczuwaniem dysonansu poznawczego występującego w nowych sytuacjach. Z. Palak (2001) natomiast uważa, że to właśnie dystans pozwala zachować jednostce poczucie bezpieczeństwa i jest swoistego rodzaju mechanizmem obronnym. Dystans socjologiczny zaś, zwany interakcyjnym, oznacza nie tylko pożądaną odległość partnerów interakcji, ale także gotowość, bądź jej brak, do wejścia w interakcję najczęściej z osobą z odmiennej grupy społecznej. Analizowany w tym aspekcie stanowi jedną z istotnych składowych procesów komunikacji niewerbalnej (Gajdzica, 2012). Jest on także jednym z pierwszych mechanizmów regulacji stosunków między ludźmi, ponieważ oprócz podłoża socjalizacyjnego, ma także ewolucyjne, a nawet odruchowe (Janda-Dębek, 2003) i adaptacyjne (Szczupał, 2012). Dotychczasowe badania nad dystansem społecznym wykazały, że uwarunkowany on jest wieloma czynnikami, takimi jak np.: płeć i wygląd zewnętrzny (Janda-Dębek, 2003), heterogeniczność grupy (Żuraw, 2014), a także cechami

osobowościowymi: neurotyzmem, ekstrawersją i introwersją (Pettersson, 1991), samooceną oraz poziomem kompetencji społecznych (Janda-Dębek, 2003).

Niezależnie od przyjętej teorii i definicji dystansu nie przyjmuje on wielkości stałej, lecz może się zmieniać – zwiększać bądź zmniejszać wraz z dynamiką rozwoju sytuacji i percepcji jednostki. Ustalenie optymalnego jego poziomu jest niezbędne do osiągnięcia komfortu psychicznego (Hall, 1976).

Nie ulega wątpliwości, iż te dwa antynomiczne pojęcia tolerancji i dystansu są ze sobą znacząco powiązane (zob. Sak, 2002; Reber, 2005; Kirenko i Wawer, 2015; Olejnik, 2018). Tolerancję, podobnie jak dystans, rozpatruje się najczęściej w kategoriach „inności” i niejednoznaczności, mogących ewoluować w akceptację bądź odrzucenie. Zdaniem J. Saka (2002) tolerancja jest sytuacją „egzystencjalnej akceptacji nie tyle odmienności, co właśnie niejednoznaczności, związaną z racjonalizowaniem (komplikowaniem) dystansu, jaki ta niejednoznaczność indukuje” (s. 198). Do podobnych wniosków doszli R. Bera i M. Korczyński (2012), twierząc, że zarówno jedno, jak i drugie pojęcie występuje zazwyczaj w odniesieniu do nowych zjawisk w życiu człowieka i stanowią one mechanizm porządkujący otaczającą rzeczywistość w kategorii: nieznanne i odległe, a znane i bliskie. Z kolei M. Chodkowska (2012) zauważa, że podstawą do kształtowania tolerancji są społeczne struktury „o zrównoważonym systemie dystansów” (s. 22), gdzie dystanse zbyt duże nie sprzyjają poznaniu odmienności leżącej u podstaw kształtowania tolerancji, natomiast zbyt małe mogą być zagrożeniem dla wzajemnego szacunku, bez którego będzie ona pasywną formą znoszenia tego, co inne. Innymi słowy: rozsądne „zonglowanie” dystansami jest warunkiem rozwoju postaw tolerancji.

Rozpatrując kategorie tolerancji i dystansu w kontekście ich społecznego postrzegania, należy stwierdzić, że tej pierwszej przypisywane są najczęściej pozytywne konotacje, a drugiej negatywne. Tolerancja zazwyczaj jawi się jako pożądana wartość w stosunkach międzyludzkich, natomiast dystans, dystansowanie się, jest częściej utożsamiane z usztywnieniem we wzajemnych relacjach, czy nawet niewidzialnością społeczną i wykluczeniem. Przy czym zarówno jedno, jak i drugie pojęcie może się pojawiać w pozytywnym i negatywnym kontekście sytuacyjnym, gdzie ich społeczna percepcja bywa najczęściej uproszczona, jednowymiarowa i stereotypowa, ale one same przekładają się w świadomości społecznej na codzienność funkcjonowania ludzkiego, w tym relacje między nimi. Dlatego też nie należy ich rozpatrywać w izolacji od siebie.

Problem i metoda badań

O ile dystans społeczny jest atrakcyjnym i nośnym przedmiotem empirycznych analiz, pomimo w sumie niezbyt dużego dorobku teoretycznego z tego zakresu, o tyle znacząco osadzona w teoretycznych rozważaniach interdyscyplinarnych tolerancja nie jest już tak częstym przedmiotem eksploracji badawczych. Niejednoznacznie odbierana w percepcji społecznej (zob. Legutko, 1993) wciąż stanowi interesującą perspektywę szczegółowych dociekań, tym bardziej, gdy u jej podłoża leży teoretyczne założenie, sformułowane

przez przywoływaną już M. Chodkowską (2012), o ścisłym związku między tolerancją i dystansem, gdzie podłożem formowania się postawy tolerancji, tolerancyjności, są społeczne struktury „o zrównoważonym systemie dystansów” (s. 22). Dlatego podstawowy problem badawczy zawiera się w pytaniu o związki pomiędzy tak przyjętymi zmiennymi, a celem niniejszych badań jest ocena tychże związków.

Postawione pytania badawcze dotyczyły zatem ustalenia hierarchii cech charakteryzujących postawę tolerancyjności i dystansowania się oraz określenia ich wewnętrznych struktur. Oddzielnie pytano o typy deklarowanej postawy dystansowania się oraz o związki między nimi a postawą tolerancyjności. Hipotezę ogólną sformułowano zatem do pytań o związki między tolerancyjnością a dystansowaniem się, które są różne w poszczególnych wymiarach korelowanych zmiennych, wyjaśnianych i wyjaśniających, zwłaszcza wśród osób, u których decydujące znaczenie odgrywają poszczególne typy dystansowania się.

W pomiarze dystansu i tolerancji znajdują zastosowanie liczne skale oparte na samookreślanu się osób badanych poprzez dokonywanie wyborów między przeciwstawnymi twierdzeniami. Nie w pełni jednak są one przydatne do ich niezależnego wartościowania, stąd niekiedy lepiej jest skonstruować własne narzędzie badawcze. Dystans, pojęcie charakteryzujące różne jego stany, jest zdecydowanie silniej eksponowane w przestrzeni semantycznej aniżeli termin tolerancja. W internetowym słowniku synonimów języka polskiego istnieje około dwustu pięćdziesięciu wyrazów bliskoznacznych dla słowa *dystans*. Synonimy te podzielone są na dwadzieścia grup znaczeniowych, gdy tymczasem słowo *tolerancja* reprezentowane jest już jedynie przez około osiemdziesiąt synonimów zlokalizowanych w siedmiu kategoriach. W pracach zatem nad konstrukcją poszukiwanego narzędzia skoncentrowano się nad doбором twierdzeń określających zarówno jedno, jak i drugie pojęcie. Z internetowej bazy synonimów stworzono więc roboczą wersję Skali Tolerancyjności i Dystansowania się (STD), obejmującą 41 synonimicznych znaczeń pojęcia *dystans* i 24 bliskoznacznych słów pojęcia *tolerancja*. Wyboru dokonali sędziowie kompetentni. Byli nimi pracownicy naukowcy i studenci pedagogiki Instytutu Pedagogiki UMCS w Lublinie. W niniejszej wersji skali zadaniem osoby badanej było uporządkowanie pojęć wchodzących w skład jednej i drugiej listy w kolejności od najbardziej (ranga 1) do najmniej (ranga 41 dla *dystansu* lub 24 dla *tolerancji*) bliskoznacznych z wiodącymi tutaj terminami *dystansu* i *tolerancji*.

Ogółem przebadano 148 osób, w tym 111 kobiet (75,00%) i 37 mężczyzn (25,00%). Wiek badanych mieścił się w przedziale od 18 do 53 lat, ze średnią arytmetyczną 26,42 lat, medianą 22,50 lat i odchyleniem standardowym na poziomie 8,20 lat. W większości przypadków były to osoby zamężne (111 osób – 75,00%), przy 31 osobach (20,94%) stanu wolnego i 6 osobach (4,05%) rozwiedzionych, częściej mieszkające w mieście (101 osób – 68,24%) niż na wsi (47 osób – 31,76%) oraz z dominującym wykształceniem na poziomie średnim (126 osób – 85,13%), przy 9 osobach (6,08%) z wykształceniem zasadniczym zawodowym oraz 13 osobach (8,78%) z wykształceniem wyższym. Wśród osób badanych przeważali więc studenci kierunków nauk społecznych i humanistycznych, zwłaszcza pedagogiki (76 osób – 51,35%), nad osobami pracującymi, wykonującymi zawody preferujące bliski kontakt z innymi ludźmi (pracownik socjalny, opiekun DPS,

nauczyciel, wychowawca), rzadziej mającymi uzdolnienia o charakterze manualnym i technicznym (64 osoby – 43,24%), oraz nad osobami bezrobotnymi (6 osób – 4,05%).

Wyniki analiz

Chcąc uzyskać informacje o przeciętnej hierarchii cech charakterystycznej dla badanych osób z otrzymanych danych z indywidualnych hierarchii 24 cech tolerancyjności i 41 cech dystansowania się, obliczono, osobno dla każdej cechy, medianę z rang przypisanych danej cesze przez wszystkie badane osoby, a następnie je porangowano, osiągając w ten sposób rangi wiązane. Szczegółowe dane znajdują się w tabelach 1-2.

Tabela 1
Statystyki opisowe dla 24 cech tolerancyjności

Cechy	N	Me	Min	Max	Q1	Q3
t1 – akceptacja	148	2,00	1,000	24,00	1,00	3,00
t2 – godność	148	8,50	1,000	24,00	5,00	15,00
t3 – integracja	148	13,00	1,000	24,00	9,00	17,00
t4 – liberalizm	148	18,00	2,000	25,00	13,00	22,00
t5 – otwartość	148	11,00	1,000	24,00	7,00	16,00
t6 – pełnowartościowość	148	15,00	2,000	24,00	10,00	22,00
t7 – pobłażliwość	148	23,00	1,000	24,00	18,00	24,00
t8 – podmiotowość	148	18,50	1,000	24,00	10,00	23,00
t9 – pomoc	148	14,00	1,000	24,00	11,00	18,00
t10 – poszanowanie	148	6,00	1,000	21,00	3,00	9,00
t11 – przychylność	148	16,00	1,000	24,00	11,00	20,00
t12 – równość	148	8,00	1,000	23,00	5,00	10,50
t13 – serdeczność	148	16,00	2,000	24,00	11,00	18,00
t14 – szacunek	148	7,00	1,000	21,00	4,00	11,00
t15 – uznanie odmienności	148	4,00	1,000	24,00	2,00	11,00
t16 – wielkoduszność	148	18,00	1,000	24,00	15,00	21,00
t17 – wrażliwość	148	16,00	1,000	24,00	12,00	19,00
t18 – wsparcie	148	12,00	2,000	23,00	9,00	17,00
t19 – współdziałanie	148	14,00	4,000	22,00	11,00	18,00
t20 – wyrozumiałość	148	6,00	1,000	23,00	3,00	11,00
t21 – zainteresowanie	148	16,00	6,000	24,00	12,50	20,00
t22 – zażyłość	148	20,00	4,000	24,00	18,00	22,00
t23 – zrozumienie	148	6,00	1,000	22,00	3,00	9,00
t24 – zażyłość	148	12,00	1,000	23,00	8,00	15,50

Przyjęto, że im niższą liczbę przypisze się danej cesze, tym jest ona ważniejsza, stąd w analizowanym zbiorze 24 cech charakteryzujących postawę tolerancyjności najwyższą cenioną była *akceptacja*, następnie *uznanie odmienności* i trzy cechy z identyczną rangą 4: *poszanowanie*, *wyrozumiałość* oraz *rozumienie*. Jeszcze trzy kolejne cechy: *szacunek*, *równość* i *godność* sytuują się w grupie najbardziej bliskoznacznych pojęć terminu *tolerancja*, podczas gdy do najmniej preferowanych pojęć należy przede wszystkim *pobłażliwość*, a następnie: *zażyłość* i *podmiotowość* oraz z tą samą 20,5 rangą *liberalizm* i *wielkoduszność*. Dopiero w znacznej odległości od nich znajdują się cztery następne cechy, z identyczną 17,5 rangą, a mianowicie: *przychyłość*, *serdeczność*, *wrażliwość* i *zainteresowanie*. O ile w pierwszej grupie dominują cechy utożsamiane z wartościami ostatecznymi, o tyle w drugiej grupie bardziej widoczne są cechy zbliżone do wartości instrumentalnych.

Tabela 2
Statystyki opisowe dla 41 cech dystansowania się

Cechy	N	Me	Min	Max	Q1	Q3
d1 – agresja	148,00	31,00	1,00	41,00	23,00	40,50
d2 – antypatia	148,00	21,00	1,00	41,00	12,00	28,00
d3 – bierność	148,00	16,00	1,00	41,00	7,50	27,00
d4 – brak akceptacji	148,00	15,50	1,00	41,00	6,00	23,50
d5 – chłód emocjonalny	148,00	13,00	1,00	40,00	7,00	20,50
d6 – dezaprobata	148,00	19,00	1,00	41,00	12,00	28,00
d7 – dyskryminacja	148,00	27,00	1,00	41,00	18,00	34,00
d8 – izolacja	148,00	9,50	1,00	41,00	5,00	17,00
d9 – lekceważenie	148,00	22,00	1,00	39,00	13,50	30,00
d10 – lęk	148,00	24,00	2,00	41,00	12,00	33,00
d11 – litość	148,00	29,50	2,00	41,00	23,00	37,00
d12 – marginalizacja	148,00	22,00	2,00	41,00	11,50	30,00
d13 – napiętnowanie	148,00	31,00	6,00	41,00	22,00	35,00
d14 – negatywizm	148,00	23,00	2,00	41,00	15,00	31,00
d15 – niechęć	148,00	12,00	1,00	39,00	6,00	21,00
d16 – nietolerancja	148,00	20,00	1,00	41,00	13,50	28,00
d17 – nieuznawanie	148,00	25,00	2,00	40,00	17,50	32,00
d18 – obojętność	148,00	10,00	1,00	39,00	4,00	22,00
d19 – odcięcie się	148,00	8,00	1,00	41,00	3,00	21,50
d20 – odmiennność	148,00	18,00	1,00	41,00	12,00	28,00
d21 – odrzucenie	148,00	16,00	2,00	41,00	8,00	27,00
d22 – odtrącenie	148,00	15,00	1,00	40,00	8,00	26,00
d23 – ograniczenie	148,00	11,00	1,00	40,00	4,00	23,50
d24 – opór	148,00	21,50	2,00	41,00	13,00	28,50
d25 – pasywność	148,00	20,00	2,00	41,00	11,00	33,00
d26 – potępienie	148,00	29,00	1,00	41,00	20,00	36,00
d27 – powierzchowna akceptacja	148,00	19,00	1,00	41,00	9,50	28,00
d28 – przedmiotowość	148,00	25,50	1,00	41,00	16,00	34,00

d29 – przewaga	148,00	29,00	2,00	41,00	20,00	36,00
d30 – przykrość	148,00	26,00	3,00	40,00	14,00	33,50
d31 – przymus	148,00	31,00	5,00	41,00	22,00	36,00
d32 – rezerwa	148,00	7,50	1,00	41,00	2,00	22,00
d33 – separacja	148,00	16,00	2,00	40,00	8,50	26,00
d34 – stereotyp	148,00	26,00	3,00	41,00	16,50	34,00
d35 – unikanie	148,00	8,00	1,00	41,00	4,00	20,00
d36 – uprzedzenia	148,00	17,50	1,00	41,00	10,00	26,50
d37 – wrogość	148,00	29,50	2,00	40,00	22,00	37,00
d38 – współczucie	148,00	29,00	2,00	41,00	20,00	37,50
d39 – wycofywanie się	148,00	10,50	1,00	41,00	5,00	20,00
d40 – zagrożenie	148,00	28,00	2,00	41,00	18,00	34,50
d41 – znieczulica	148,00	24,00	2,00	41,00	14,50	35,00

Tabela 3
Czynniki największej wiary dla 24 cech utożsamianych z tolerancyjnością

Wartość	Wartość własna	% ogółu wariacji	Skumulowana wartość własna	Skumulowany %
1	1,343154	5,596475	1,343154	5,59647
2	1,536527	6,402196	2,879681	11,99867
3	1,594804	6,645016	4,474485	18,64369
4	1,136376	4,734899	5,610861	23,37859
5	0,903124	3,763015	6,513984	27,14160

Tabela 4
Czynniki największej wiary dla 41 cech utożsamianych z dystansowaniem się

Wartość	Wartość własna	% ogółu wariacji	Skumulowana wartość własna	Skumulowany %
1	3,994221	9,742003	3,99422	9,74200
2	2,276032	5,551297	6,27025	15,29330
3	1,731342	4,222786	8,00160	19,51609
4	1,924491	4,693881	9,92609	24,20997
5	1,429997	3,487798	11,35608	27,69776
6	1,396980	3,407269	12,75306	31,10503
7	1,085818	2,648336	13,83888	33,75337
8	1,069511	2,608563	14,90839	36,36193
9	0,994116	2,424673	15,90251	38,78661

Nazwy, które nadano każdej z czterech grup cech tolerancyjności, są pochodną analizy czynnikowej cech testowych, analizy ich treści, wchodzących w skład poszczególnych czynników (tabela 5). W skład czynników weszło 18 z 24 cech, czyli te, które przyjmowały wartość ładunku czynnikowego równą lub większą niż 0,400¹. Pierwszy

¹ Cechy z ujemnym ładunkiem czynnikowym były odwrotnie interpretowane.

czynnik zawiera cechy wskazujące na bycie człowiekiem aktywnym, wspierającym i pomocnym, stawiającym przed sobą wyzwania, stąd tę grupę nazwano *Gotowością do niesienia pomocy* (CZTI). W kolejnym czynniku umiejscowione zostały cechy zorientowane na wrażliwość i zapewnienie sobie szacunku, dlatego też w sposób naturalny określono go jako *Gotowość społeczną* (CZTII). W skład trzeciego czynnika, nazwanego tutaj *Gotowością poznawczą* (CZTIII), weszły przede wszystkim cechy otwartości i liberalizmu. Charakter zaś czwartego czynnika, określonego jako *Gotowość emocjonalna* (CZTIV), oddają składające się nań zwłaszcza cechy wyrozumiałości i zrozumienia.

Tabela 5

Wyniki analizy czynnikowej dla 24 cech utożsamianych z tolerancją

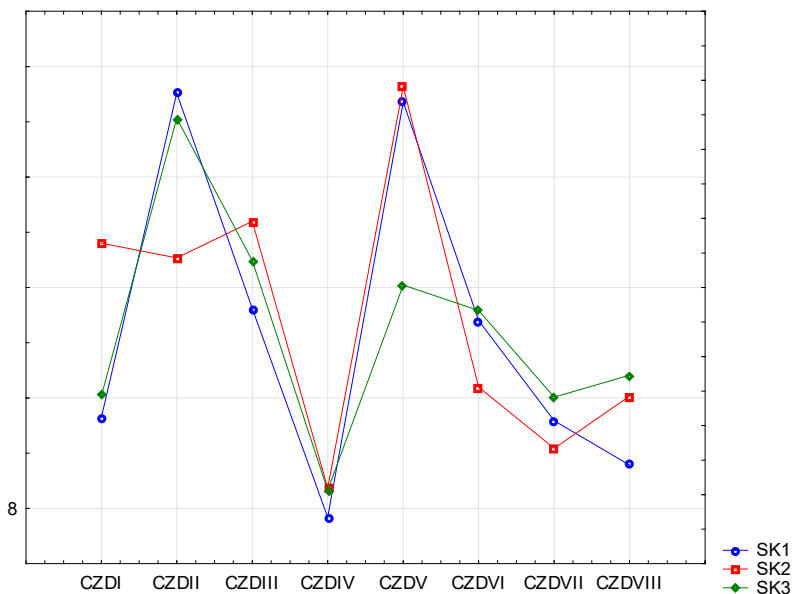
Czynnik	Cecha i wartość ładunku czynnikowego
CZTI	Pomoc (0,588), Poszanowanie (-0,506), Uznanie odmienności (-0,716), Wielkoduszność (0,284), Wsparcie (0,453), Zażyłość (0,533)
CZTII	Akceptacja (0,322), Pobłażliwość (-0,736), Szacunek (0,472), Wrażliwość (0,628)
CZTIII	Integracja (0,309), Liberalizm (0,438), Otwartość (0,563), Współdziałanie (-0,661), Zainteresowanie (-0,519), Życzliwość (-0,348)
CZTIV	Godność (-0,526), Pełnowartościowość (-0,547), Podmiotowość (-0,444), Równość (-0,349), Serdeczność (0,326), Wyrozumiałość (0,739), Zrozumienie (0,532),

Natomiast w ośmiu grupach cech dystansowania się znalazło się 39 spośród 41 cech, których ładunki czynnikowe przyjmowały wartość równą lub większą niż 0,400 (tabela 6). Czynnik pierwszy nastawiony jest na powierzchowną akceptację, separację i wycofywanie się, dlatego też określono go mianem *Izolowania się* (CZDI). W czynniku drugim usytuowane zostały cechy: niechęci, obojętności czy odmienności, zorientowane na tzw. *Pasywność* (CZDII), stąd taka, a nie inna jego nazwa. Czynnik trzeci zaś, nazwany *Dezaprobatą* (CZDIII), odwołuje się przede wszystkim do cech potępienia i uprzedzenia. W skład czynnika czwartego, tutaj *Biernej akceptacji* (CZDIV), weszły cechy braku akceptacji i współczucia. Gdy tymczasem charakter piątego czynnika, określonego mianem *Dominacji* (CZDV), oddają wchodzące w jego skład cechy: nietolerancji, przewagi i przymusu. Natomiast szósty czynnik wyznaczony został cechą otrącenia, stąd i jego nazwa *Odsunięcia* (CZDVI). Siódmą zaś grupę wyodrębnionych cech opatriono mianem *Zachowawczości* (CZDVII), ponieważ tworzyła ją cecha oporu, przy uzupełniającej odwrotności znaczeń cech: lekceważenia, marginalizacji i nieuznawania. Ostatnim, ósmym czynnikiem, nazwanym *Powątpiewaniem* (CZDVIII), był zbiór cech ograniczenia wraz z przeciwieństwem cech: przedmiotowości, przykrości i znieczulicy.

Tabela 6
Wyniki analizy czynnikowej dla 41 cech utożsamianych z dystansowaniem się

Czynnik	Cecha i wartość ładunku czynnikowego
CZDI	Antypatia (-0,482), Dyskryminacja (-0,488), Napiętnowanie (-0,630), Powierzchnowa akceptacja (0,414), Separacja (0,654), Wycofywanie się (0,500)
CZDII	Agresja (-0,543), Niechęć (0,440), Obojętność (0,429), Odmienność (0,554), Wrogość (-0,727), Zagrożenie (-0,618)
CZDIII	Bierność (-0,484), Litość (-0,706), Pasywność (-0,539), Potępienie (0,469), Uprzedzenia (0,659)
CZDIV	Brak akceptacji (0,448), Izolacja (-0,714), Odcięcie się (-0,569), Współczucie (0,503)
CZDV	Nietolerancja (0,444), Przewaga (0,415), Przymus (0,448), Rezerwa (-0,531), Stereotyp (-0,625), Unikanie (-0,724)
CZDVI	Chłód emocjonalny (-0,355), Dezaprobata (-0,533), Lęk (-0,517), Negatywizm (-0,651), Odrącenie (0,500)
CZDVII	Lekceważenie (-0,328), Marginalizacja (-0,557), Nieuznawanie (-0,634), Opór (0,511)
CZDVIII	Ograniczenie (0,456), Przedmiotowość (-0,526), Przykrość (-0,622), Znieczulica (-0,424),

Wykres 1.
Średnie każdego skupienia.

Ustalenie profili dystansowania się badanych osób nie byłoby kompletne bez uwzględnienia charakteru ich hierarchicznie zorganizowanych struktur. W tym celu przeprowadzono analizę skupień metodą *k-średnich*, służącą do grupowania w skupienia przypadków

włączonych do badania i utworzenia k różnych skupień możliwie najbardziej odmiennych. W toku analizy wyodrębniono trzy skupienia (wykres 1).

Analizując profile każdego ze skupień i ulokowanie czynników wchodzących w ich skład, zauważa się nie tylko podobieństwa, ale i różnice w sposobie podejścia osób badanych do zjawiska dystansowania się. W skład skupienia nr 2 weszło najmniej, bo jedynie 22,30% osób badanych. Czynniki mającymi najistotniejsze znaczenie okazały się tutaj: izolowanie się, dezaprobata, bierna akceptacja i dominacja, najrzadziej zaś wybierane były: pasywność, odsunięcie i zachowawczość. Niniejsza konfiguracja wskazuje na najbardziej agresywną formę dystansu, powiązaną z postawą zdecydowanego, bezrefleksyjnego odcięcia się od jej przedmiotu. Odczuwanie dysonansu społecznego w takiej sytuacji skutkować może podejmowaniem aktywnych form i prób wyjścia z niego, dlatego też skupienie to nazwane zostało *Zadaniowym*. Zgoła odmienny profil wykazuje skupienie nr 3. W jego skład weszło najwięcej, bo 40,54% badanych osób. Czynniki najbardziej w nim preferowanymi były: odsunięcie, zachowawczość i powątpiewanie, a najrzadziej czynnik dominacji. W takiej kompozycji składowych dystansu podkreślić należy fakt refleksyjności i braku dominacji, przy różnorodności czynników związanych z izolacją, dlatego też skupienie to nazwano *Aktywnie unikowym*. Dystansowanie się wobec otaczającej rzeczywistości przybiera tutaj czynną formę odizolowania się od przedmiotu postawy, w której szczególnie istotna wydaje się próba zrozumienia i refleksji nad zaistniałą sytuacją. Natomiast skupienie nr 1 objęło 37,16% osób badanych, a jedynym, najczęściej wybieranym czynnikiem była pasywność. Najrzadziej natomiast wskazywane były: izolacja, dezaprobata, bierna akceptacja i powątpiewanie. Analizując taką konstrukcję dystansowania się, należy zauważyć, że skupienie to jest najbardziej bierną jej formą. Rzecz by można, że tak zbudowaną postawę charakteryzuje pewna obojętność wobec otaczającej rzeczywistości i zdarzeń życia codziennego, a nawet bierne i bezrefleksyjne poddanie się ich biegowi. Dlatego skupienie to nazwano *Pasywnie unikowym*.

Ustalając natomiast zależności między typami deklarowanych postaw dystansowania się i tolerancyjności, dokonano kolejnych analiz, tym razem o charakterze korelacyjnym. Zastosowano tutaj analizę regresji wielokrotnej krokowej (tabele 7-8).

Tabela 7

Wyniki analizy regresji wielokrotnej: wskaźniki zmiennej wyjaśnianej tolerancyjności i zmiennej wyjaśniającej dystansowania się w całej grupie

Zmienna wyjaśniana	Całość		
	Predyktory	B	R2
CZTI	CZDI CZDII CZDVIII	0,18* 0,15~ 0,10	0,3

CZTII	CZDIII CZDVIII CZDI CZDVI	-0,24* 0,15~ 0,12 -0,11	0,08
CZTIII	CZDVII CZDIII CZDI	0,13 0,14 -0,10	0,03
CZTIV	CZDVI CZDIV CZDII CZDV	0,20* 0,22* 0,18* 0,09	0,07

* – $p < 0,05$; ~ – zbliżone do istotności

Tabela 8

Wyniki analizy regresji wielokrotnej: wskaźniki zmiennej wyjaśnianej tolerancyjności i zmiennej wyjaśniającej dystansowania się w badanych grupach

Z. wyj.	SK1			SK2			SK3		
	Pred.	β	R2	Pred.	β	R2	Pred.	β	R2
CZTI	CZDVII CZDIV CZDIII CZDVI CZDII CZDVIII	-0,55* -0,40* -0,31* -0,41* -0,30* -0,27~	0,31	CZDII CZDIII CZDV	0,38* 0,25 0,18	0,19	CZDV CZDI CZDVIII	-0,32* 0,23~ 0,19	0,17
CZTII	CZDVII CZDIV CZDI CZDVIII	-0,10 0,47* 0,43* 0,39*	0,40	CZDIII CZDI CZDV CZDII	-0,28 -0,22 0,23 0,19	0,25	CZDVII CZDIV	0,30 -0,27	0,15
CZTIII	CZDVII CZDIII CZDV CZDIV CZDI	0,45* 0,18 -0,26* -0,33* -0,14	0,46	CZDII CZDI CZDVII CZDV CZDVI CZDIII CZDIV CZDVIII	-0,94* 0,05 -0,62* -0,65* -0,55* -0,43* -0,48* -0,28	0,49	CZDI CZDVIII CZDII	-0,28* -0,20 0,14	0,08
CZTIV	CZDIV CZDVIII CZDV	0,22 -0,19 0,15	0,10	CZDVIII CZDV CZDI	-0,34 -0,23 -0,22	0,14	CZDVII CZDVIII CZDI CZDV	-0,16 0,19 0,18 0,17	0,13

* – $p < 0,05$; ~ – zbliżone do istotności

W całej grupie badanych osób jest tylko jedna kategoria dystansowania się, która ma największy udział, bo na poziomie istotnym statystycznie i zbliżonym do niego w zmienności wyników zmiennej wyjaśnianej tolerancyjności (tabela 7). W dwóch spośród czterech komponentów tolerancyjności pojawia się w modelu regresyjnym kategoria *Pasywności*,

stąd analizowane tu *Gotowości: do niesienia pomocy i emocjonalna*, w największym stopniu warunkowane są cechami niechęci, obojętności czy odmienności, co jedynie do pewnego stopnia wydaje się kontrowersyjne, ale to właśnie te cechy dystansowania się uruchamiają procesy kształtowania się tolerancyjności, zwłaszcza w obszarze sprawczym i emocjonalnym. W tym pierwszym obszarze jeszcze bardziej istotną rolę odgrywa kategoria *Izolowania się*, z nieodłącznymi cechami powierzchownej akceptacji, separacji i wycofywania się, gdy tymczasem w drugim obszarze, emocjonalnym, kategorie *Odsunięcia* i *Biernej akceptacji*, czyli cechy odrzucenia, braku akceptacji i współczucia. Z tolerancyjnością jeszcze, szczególnie z *Gotowością społeczną*, fuzję tworzy kategoria *Powątpiewania*, nosząca cechy ograniczania, lecz w opozycji do niej stoi kategoria *Dezaprobaty* z cechami potępienia i uprzedzenia, i tylko *Gotowość poznawcza* pozostaje bez istotnego statystycznie modelu korelacyjnego.

Natomiast w grupie badanych osób z *Pasywnie unikowym* profilem dystansowania się największy udział w wyjaśnianiu zmienności komponentów tolerancyjności, zwłaszcza w trzech zakresach *Gotowości: niesienia pomocy, społecznej i poznawczej*, na poziomie statystycznej ufności, mają wszystkie kategorie dystansowania się, chociaż o różnej konfiguracji wskaźników zarówno tworzących fuzje, jak o stojących w opozycji do siebie. *Gotowość niesienia pomocy* jest opozycjonowana statystycznie przez sześć kategorii dystansowania się, oprócz dwóch niewchodzących do modelu regresyjnego: *Izolowania się* i *Dominacji*, ale już *Gotowość społeczna* warunkowana jest trzema kategoriami: *Izolowania się*, *Biernej akceptacji* i *Powątpiewania*, a *Gotowość poznawcza* jedną *Zachowawczości*, przy dwóch: *Biernej akceptacji* i *Dominacji*, nietworzących z nią fuzji. Dlatego też w realizacji tych dyspozycji tolerancyjności w grupie osób charakteryzujących się obojętnością wobec otaczającej rzeczywistości, zdarzeń życia codziennego, biernością i bezrefleksyjnym poddawaniem się ich biegowi, istotne są ich doświadczenia związane z powierzchowną akceptacją, separacją i wycofywaniem się oraz z brakiem akceptacji i współczucia, a także oporem i ograniczeniem.

Wśród zaś badanych osób z *Zadaniowym* profilem dystansowania się jedynie dwa modele regresyjne zmiennych wyjaśnianych tolerancyjności warunkowane są, na poziomie statystycznej istotności, różnymi konfiguracjami zmiennych niezależnych. I tak oto komponent *Gotowości niesienia pomocy* tworzy fuzję z kategorią *Pasywności*, gdy tymczasem komponent *Gotowości poznawczej* z kategorią *Biernej akceptacji*. W opozycji do nich istotnie stoją, szczególnie w drugim przypadku, kategorie: *Pasywności*, *Zachowawczości*, *Dominacji*, *Odsunięcia* i *Dezaprobaty*. Stąd, u osób ujawniających agresywną formę dystansu, powiązaną z postawą zdecydowanego, bezrefleksyjnego odcięcia się od jej przedmiotu, realizacja dyspozycji tolerancyjności warunkowana jest w pierwszym komponentie niechęcią, obojętnością i odmiennością, a w drugim bierną akceptacją i współczuciem.

Również wśród badanych osób z *Aktywnie unikowym* profilem dystansowania się otrzymane trzy modele regresyjne zmiennej wyjaśnianej tolerancyjności warunkowane są, na poziomie statystycznej istotności, różnymi konfiguracjami zmiennych wyjaśniających. Zmienna *Gotowości niesienia pomocy* ściśle powiązana jest z kategorią *Izolowania*

się, która to z kolei stoi w opozycji do komponentu *Gotowości poznawczej*, natomiast zmienna *Gotowości społecznej* tworzy fuzję z kategorią *Zachowawczości*, przy jednoczesnym opozycjonowaniu jej kategorią *Biernej akceptacji*. W realizacji zatem dyspozycji tolerancyjności przez osoby, których dystansowanie się przybiera formę zrozumienia i refleksji nad zaistniałą sytuacją, istotne znaczenie w kształtowaniu gotowości do niesienia pomocy odgrywa powierzchowna akceptacja, separowanie się i wycofywanie. Natomiast te same cechy nie sprzyjają gotowości poznawczej. Analogicznie jest w przypadku kształtowania gotowości społecznej u tych osób, czyli tutaj siłą cech oporu, ale już nie cech braku akceptacji i współczucia.

Zakończenie

W podjętych badaniach dociekano typów deklarowanej postawy dystansowania się oraz pytano o związki między nimi a postawą tolerancyjności, wcześniej jednak ustalając hierarchie pojęć charakteryzujących postawy tolerancyjności i dystansowania się oraz określając ich wewnętrzne struktury. Otrzymane wyniki wskazują na ich specyficzne konfiguracje. Zastosowana regresja wieloraka krokowa umożliwiła otrzymanie precyzyjnych charakterystyk opisowych uzyskanych zależności. Mogą one przyjmować miana autonomicznych wniosków. Oczywiście nie wszystkie, niektóre z nich bowiem należy traktować jedynie jako propozycje dalszych analiz, zwłaszcza gdy odwołują się do weryfikacji szczegółowych hipotez, rozpatrywanych w kontekście typów, tudzież profili dystansowania się. Struktura otrzymanych tutaj zależności jest znacząco bardziej zróżnicowana, niż wynika z jej prezentacji. Niewątpliwie częściowe wyniki korespondują z dotychczasowymi danymi i weryfikują przypuszczenie o ich złożonym charakterze, zwłaszcza w kontekście stwierdzenia M. Chodkowskiej (2012), że u podstaw kształtowania tolerancji leży zrównoważony system dystansów. Widoczne jest to w przedstawionych korelacjach pomiędzy wyróżnionymi czynnikami dystansu i tolerancji, w szczególności zaś po wyodrębnieniu trzech skupień osób badanych. Okazuje się, że najsilniejsze powiązanie wystąpiło pomiędzy czynnikami tolerancji i dystansu w skupieniu pasywno-unikowym. Być może wiąże się to z faktem największej bierności owego skupienia i braku wykształcenia w nim wyraźnych postaw, a co za tym idzie większą gotowość do wykształcenia postawy tolerancyjności. Ciekawa jest również odwrotna korelacja gotowości poznawczej tolerancji z czynnikami dystansu, co wyraźnie wskazuje na to, że dystans nie sprzyja gotowości do poznania czegoś, co jest dla jednostki odmienne. Wzajemne powiązania tolerancji i dystansu są wyraźne, lecz nie do końca oczywiste. Nie ulega jednak wątpliwości, że tolerancyjność zawsze będzie się wiązała z pewną dozą dystansu (Sak, 2002) w zależności od ogólnego profilu postaw danej jednostki, jej funkcjonowania i posiadanych zasobów (Olejnik, 2018).

W pedagogice rozważania dotyczące dystansu społecznego podejmowane są najczęściej w odniesieniu do osób marginalizowanych społecznie, ale nie tylko (Bazaniak, 2009). Takie dyscypliny pedagogiki, jak np.: pedagogika specjalna, międzykulturowa,

społeczna, andragogika czy pedeutologia eksplorują ten problem, by poznać i wypracować metody ograniczania lub całkowitego eliminowania dystansu społecznego w szeroko pojmowanej edukacji i życiu społecznym w stosunku do tych grup, które są marginalizowane bądź zagrożone marginalizacją (Kirenko i Korczyński, 2008; Gajdzica, 2012). Wykorzystują one do tego wiedzę z zakresu innych dziedzin nauk zajmujących się dystansem od dłuższego czasu, jak chociażby: socjologia, biologia czy psychologia. Nieco inaczej jest w odniesieniu do tolerancji, gdzie w zależności od prezentowanego światopoglądu może być ona wartością leżącą u podstaw pokojowego współistnienia bądź zagrażającą dotychczasowemu porządkowi społecznemu (Cohen, 2014; Wójcik, 2018). Podobna polaryzacja postrzegania tego zjawiska obserwowana jest obecnie w edukacji. Coraz więcej badaczy i praktyków skłania ku temu, że wychowanie dzieci w duchu tolerancji jest jednym z priorytetów dzisiejszej edukacji i wychowania. Z zastrzeżeniem jednak, że u jej podstaw leży dostrzeganie różnic i podejmowanie polemiki, a nie uniformizacja myślenia (Chlewiński, 2000; Belzyt, 2008). Jednakże, owa różnorodność i doświadczanie szeroko pojmowanej inności może się jawić jako zagrożenie dla fundamentalnych wartości wychowania, m.in. w duchu tradycyjnych wartości chrześcijańskich (Wójcik, 2018). Bez względu na zajmowane stanowisko wobec tolerancji, stwierdzić należy, że obecna rzeczywistość wymusza na osobach zajmujących się teorią i praktyką wychowania oraz nauczania przyszłych pokoleń pochylenie się nad jej problematyką.

Wyniki prezentowanych badań należy interpretować ostrożnie ze względu na kilka ograniczeń. Po pierwsze, eksploracji poddano osoby, które jednak nie tworzą jednorodnej grupy, np. zawodowej lub z określonymi problemami. Po drugie, w badaniach nie uwzględniono grupy porównawczej. Po trzecie, niedostateczne liczebności badanych osób uniemożliwiły skonstruowanie modeli strukturalnych. Po czwarte, postawy tolerancyjności i dystansowania się w kontekście zastosowanego narzędzia są tylko jedną spośród wielu innych propozycji konstruowania rzetelnego trafnego narzędzia. Należałoby się pokusić o kolejne analizy w tym względzie.

BIBLIOGRAFIA

- Ambrosewicz-Jacobs, J. (2004). *Tolerancja jak uczyć siebie i innych*. Kraków: Wydawnictwo Villa Decjusza.
- Arnold, A. (2011). *Słownik języka polskiego*. Bielsko-Biała: Wydawnictwo Szkolne PWN.
- Bazaniak, J. (2009). Inność obiektem tolerancji. Kształtowanie postaw tolerancyjnych u dzieci w wieku wczesnoszkolnym w ich środowisku edukacyjnym. *Poznańskie Studia Teologiczne*, t. 23, 323-357.
- Chapman, C.B. i Cooper, D.F. (1983). Risk Analysis: Testing Some Prejudices. *European Journal of Operational Research*, 14, 238-247.
- Chodkowska, M. (2012). Socjopedagogiczne wymiary dystansu społecznego. W: M. Chodkowska i S. Byra (red.), *Dystans społeczny w teorii i praktyce pedagogicznej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 15-34.
- Cohen, A.J. (2014). *Toleration*. Cambridge: John Wiley & Sons (UK).

- Gajdzica, Z. (2012). Dystans społeczny wobec osób z upośledzeniem umysłowym jako czynnik determinujący ich marginalizację. *Chowanna*, t. 1 (38), 83-92.
- Kirenko, J. i Korczyński, M. (2008). *Wobec niepełnosprawności*. Lublin: Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno-Przyrodniczej im. W. Pola.
- Kirenko, J. i Olejnik, U. (2012). Dystans versus tolerancja – próba pomiaru. W: M. Chodkowska i S. Byra (red.), *Dystans społeczny w teorii i praktyce pedagogicznej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 47-56.
- Kołąkowski, L. (2000). *Mini wykład o maxi sprawach*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Kopińska, V. (2008). Między akceptacją a wrogością. Tolerancja w ujęciu uczniów toruńskich szkół średnich. W: M. Palaton (red.), *Tolerancja a edukacja*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 535-544.
- Krzysztofek, K. (2010). Tolerancja i nietolerancja: kilka pytań i hipotez badawczych. W: I. Jakubowska-Branicka (red.), *O tolerancji we współczesnej demokracji liberalnej*. Warszawa, Wydawnictwo Trio.
- Legutko, R. (1993). *Nie lubię tolerancji. Szkice i felietony*. Kraków: Wydawnictwo Arka.
- Liberian, N., Trope, Y. i Stephan, E. (2007). Psychological distance. W: A.W. Kruglanski i E.T. Higgins (red.), *Social psychology: Handbook of basic principles*. New York: Guilford Press, 353-383.
- Maryniarczyk, A. (red.). (2008). *Powszechna encyklopedia filozofii*. Lublin: Polskie Towarzystwo św. Tomasza z Akwinu.
- McKinnon C. (2006). *Tolerantion. A critical introduction*. London: Routledge.
- Olejnik, U. (2015). *Psychospołeczne zasoby osób słabowidzących a ich postawy zdystansowania versus tolerancyjności*. Niepublikowana rozprawa doktorska. Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie.
- Olejnik, U. (2018). *Postawy zdystansowania i tolerancyjności młodzieży słabowidzącej*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Reber, A.S. i Reber, E.S. (2005). *Słownik psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Sak, J.J. (2002). Dystans i tolerancja. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*. Polonia, Vol. XXVII, 11, 198-207.
- Szczupał, B. (2012). Dystans społeczny wobec osób ze zniekształceniami twarzy. W: M. Parchoimiuk i B. Szabała (red.), *Dystans społeczny wobec osób z niepełnosprawnością jako problem pedagogiki specjalnej. Tom I. Przyczyny – Konsekwencje – Przeciwdziałanie*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 67-87.
- Thomas, M. i Tsai, C.I., (2012). Psychological distance and subjective experience: how distancing reduces the feeling of difficulty. *Journal of Consumer Research*, vol. 39, issue 2, 324-340.
- Wiśniewski, J.W. (2014). Dylematy stosowania współczynnika korelacji Spearmana. *Studia Ekonomiczne*, nr 181, 174-184.
- Wójcik, M. (2018). XVII Ogólnopolska Konferencja Nauczycieli i Wychowawców Nauczyciel i szkoła w trosce o dobro dziecka. *Roczniki Pedagogiczne*, t. 10 (46), nr 4, 127-129.

Copyright and License

This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>